

УДК 316.663.5-024.63:316.624-053.6:616.441-084](045)

ІНТЕРАКТИВНІ МЕТОДИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З ПІДЛІТКАМИ ГРУПИ-РИЗИКУ В КОНТЕКСТІ ПРОФІЛАКТИКИ СОЦІАЛЬНО-НЕБЕЗПЕЧНИХ ХВОРОБ

Сосюра М.О.

Харківська державна академія культури

У статті розглядаються поняття «ризикована поведінка», «діти групи-ризика» та «інтерактивні методи». Визначено проблему формування здорового способу життя серед підлітків групи-ризика. Схарактеризовано особливості підліткового віку та суть ризикованої поведінки. У представленій статті розкрито зміст інтерактивних профілактичних методів. Обґрунтовано доцільність використання інтерактивних методів у соціально-педагогічній роботі з підлітками групи-ризика в контексті профілактики соціально-небезпечних хвороб.

Ключові слова: підлітки, діти групи-ризика, профілактика, гра, інтерактивні методи, квест.

Постановка проблеми. Проблема збереження здоров'я та формування здорового способу життя серед підростаючого покоління все більше набуває значущості у нашій країні та привертає увагу науковців, дослідників, практиків, зумовлюючи необхідність дослідження та розробки прогресивних підходів і профілактичних заходів щодо запобігання поширення шкідливих звичок серед дітей, пропагування здорового способу життя та залучення громадських й державних організацій до соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості підліткового віку у своїх роботах досліджували такі науковці як І. Бех, Т. Куниця, В. Кутішенко, В. Мухіна, М. Савчин, Н. Сейко, І. Шаповаленко. Проблемі формування здорового способу життя присвячено ряд наукових досліджень О. Балакіревої, Л. Ващенко, Комарової, Р. Левіна, О. Яременка. Вітчизняні теоретики та практики О. Безпалько, Н. Заверико, Т. Журавель, О. Нікітіна, В. Шкуркіна у своїх працях досліджували нові соціально-педагогічні технології формування здорового способу життя дітей та молоді.

Мета статті. Головною метою статті є розкриття сутності інтерактивних методів та висвітлення досвіду розробки й впровадження спеціалістами недержавних організацій інтерактивних методів соціально-педагогічної роботи з підлітками групи-ризика в контексті профілактики соціально-небезпечних хвороб.

Виклад основного матеріалу. Вивчення науково-педагогічного досвіду свідчить про те, що питання виховання соціально-активного підростаючого покоління, здатного здійснювати самостійний вибір і приймати адекватні рішення щодо збереження власного життя та здоров'я набуває особливої значущості саме у підлітковому віці.

Проведений аналіз поглядів науковців [7] на підлітковий вік дозволив визначити специфічні особливості даного періоду: це піковий період професійного, соціального самовизначення та розвитку відповідальності; вік індивідуалізації, відкриття та утвердження власного унікального й неповторного «Я»; у цей час відбувається формування моделі поведінки, що, в свою чергу, вимагає від неповнолітнього саморегуляції, самоорганізації, саморозвитку, самовдосконалення та соціальної активності; водночас це вік певної кризи особистої ідентичності, внутрішніх і зо-

внішніх суперечностей, крайніх полярних оцінок позитивного та негативного. Важливо зазначити, що всі перераховані вище соціальні характеристики та специфічні поведінкові особливості підлітків за сприятливих умов є певними нормами соціалізації. Проте, у випадках негативно-го впливу соціального середовища, ці конфлікти соціального розвитку перетворюються на низку таких проблем особистості, як: порушення позитивних зв'язків із сім'єю та суспільством, зневажливо ставляться до навчання та трудової діяльності, ігнорування або порушення суспільних норм та не усвідомлення своєї відповідальності, вживання психоактивних речовини (ПАР) та практикування ризикованої поведінки.

За визначення ВОЗ, ризикована поведінка – це звички та стереотипи поведінки, які збільшують ризик інфікування ВІЛ, інфекціями, що передаються статевим шляхом (ІПСШ), а також вірогідність незапланованої вагітності [5, с. 47]. Діти, які практикують ризиковану поведінку – це особи, які в процесі своєї поведінки використовують такі поведінкові практики, які погрожують їхньому стану здоров'я та нормальній життєдіяльності. У соціально-педагогічній практиці такі діти характеризуються конфліктністю, зневажливим ставленням до виконання своєї соціальної функції – вчитися, набувати знань, працювати; невмінням ефективно його проводити [7, с. 44–45].

Дослідники ризикованої поведінки О. Балакірева, М. Варбан та О. Яременко [2] виокремлюють п'ять груп чинників, які детермінують ризиковану поведінку: 1) зумовлена генетикою; 2) пов'язана з матеріальною нерівністю; 3) зумовлена моделлю поведінки батьків, дорослих, друзів, однолітків, що проявляється в порушенні або неприйнятті соціальних норм; 4) спричинена особистісними характеристиками дитини (схильність до ризику, низька самооцінка, невпевненість у власних силах тощо); 5) пов'язана з актуальною поведінкою самого підлітка (нерегулярне відвідування школи та слабка успішність, уживання ПАР, конфлікти або проблемні взаємини з оточуючими). Загалом усі ці чинники негативно впливають на життєдіяльність дітей, що свідчить про те, що неповнолітні здебільшого не усвідомлюють ступеня ризику власної поведінки та можливі наслідки.

Саме тому, підлітки групи-ризика потребують та заслуговують посиленої уваги й допомоги

з боку соціальних служб та інститутів, діяльність яких має бути спрямована на формування культури та позитивного ставлення до власного здоров'я й покращення якості життя певної особи, підвищення рівня знань й розвиток навичок у дітей щодо дотримання безпечної поведінки та ведення здорового способу життя.

На даний час в Україні спеціалістами соціальної сфери використовується доволі широкий арсенал форм і методів профілактичної роботи, при цьому спостерігається тенденція у зміні стилю роботи фахівців щодо поступового розуміння низької ефективності пасивних методів навчання та необхідності переходу до активних. У зв'язку з цим, спеціалістами все частіше починають використовуватись інтерактивні методи профілактичної роботи з метою попередження певних хвороб і негативних явищ.

Так, Т. Лях визначила, що «до інтерактивних методів можуть бути віднесені ті методи навчання, які організують процес соціальної взаємодії, на підставі якого в учасників виникає якесь «нове» знання, що народилося безпосередньо в ході цього процесу, або стало його результатом» [1, с. 117]. Науковець, поділяючи думку А.Капської, вважає, що саме інтерактивну гру слід застосовувати у соціально-просвітницькій діяльності з метою діагностики, психокорекції міжособистісних стосунків, розвитку якостей особистості, посилення відчуття радості від подолання труднощів та зменшенню напруги.

Вперше ідея створення настільних просвітницько-профілактичних ігор для підлітків та молоді групи-ризик стосовно питань профілактики інфікування ВІЛ та ризикованої поведінки виникла у співробітників Всеукраїнського громадського центру «Волонтер» у 2003 р. Так, за підтримки Представництва Дитячого фонду ООН в Україні – ЮНІСЕФ, Центром було розроблено ряд нових ефективних методик у тому числі – профілактичні настільні ігри для дітей різного віку [4].

З метою підвищення рівня поінформованості учасників з питань здоров'я, проблеми ВІЛ-інфікування, обговорення актуальних питань, пов'язаних з практикуванням ризикованої поведінки, фахівці в роботі з дітьми можуть застосовувати гру «Фото-фішка», яка містить 17 фото-фішок – карток з фотографіями молодих людей у ситуаціях, які пов'язані з ризикованою поведінкою або демонструють її наслідки. З іншого боку кожної картки наведені «питання-гачки», які покликані стимулювати дискусію та поживити обговорення подій, зафіксованих на фото. У процесі гри діти мають самі визначити сюжет карток та розвиток подій, що, своєю чергою, сприяє прояву творчості неповнолітніх, демонстрації їхніх позицій та можливих перспектив розвитку.

Використання гри «Володар Кілець» у роботі з дітьми спрямоване на підвищення рівня їхніх знань, уявлень та розуміння щодо проблем, пов'язаних з ВІЛ/СНІДом, ризикованою у зв'язку з ВІЛ-інфекцією поведінкою. Гра містить чотири набори карток, які необхідно розкласти за відповідною технологією. По завершенні гри фахівці визначають питання, з якими виникли ускладнення у дітей, повинні надати їм правильні відповіді та розширену інформацію щодо хвороби ВІЛ/СНІД та обстеження на ВІЛ.

Ще одним інтерактивним профілактичним інструментом є гра «Маршрут безпеки» [3], розроблена Німецькою Федеральною агенцією просвіти в галузі охорони здоров'я у співпраці з Німецьким товариством міжнародного співробітництва (GIZ) та адаптована у 2010-2011 р. на території України і використовується. «Маршрут безпеки» вважається успішним комунікативним методом для пропагування здорового способу життя, оскільки демонструє модель «знання-ставлення-поведінка», необхідно пройти шлях між тим, як отримати знання, та як діяти відповідно до цих знань. Для участі в грі необхідно п'ять команд, які мають виконати за певний час завдання на кожній із запропонованих станцій: 1) «Шляхи передачі ВІЛ» (обговорюють та оцінюють ситуації за яких можливо інфікуватися ВІЛ); 2) «ВІЛ/СНІД: запитання і відповіді» (навчити приймати самостійні рішення та брати на себе відповідальність за власне здоров'я, виробити власні стратегії захисту); 3) «Поруч із тобою» (вчаться взаємодіяти з ВІЛ-позитивною людиною, уникаючи дискримінації та упередженого ставлення); 4) «Захист від ВІЛ, ППСШ та засоби контрацепції» (визначення методи контрацепції, які захищають від незапланованої вагітності та ВІЛ й ППСШ); 5) «Твоє життя – твій вибір» (налагодження соціальних контактів та пошук альтернативних рішень щодо проблем дорослішання).

Таким чином, у процесі просування за «Маршрутом безпеки» учасники мають продемонструвати знання щодо ВІЛ/СНІДу, репродуктивного здоров'я та дотримання здорового способу життя загалом, залучають особистий досвід аналізуючи реальні ситуації з повсякденного життя, вчаться активно взаємодіяти, проявляючи свої здібності в прийнятті самостійних рішень.

У 2014 році Полтавським обласним благодійним фондом «Громадське здоров'я» була розроблена лекційно-профілактична гра «Від знання до безпеки» [7], метою якої є попередження соціально-негативних явищ серед підлітків. Дана гра передбачає розподіл неповнолітніх на пари і пропонує їм розгадати певне слово або словосполучення, які поділені на блоки: загальні поняття – базові цінності та головні поняття; соціально актуальні хвороби – назви та симптоми; профілактика – заходи, засоби, навички та поняття, пов'язані з попередженням соціально негативних явищ та хвороб. За правильні відповіді підлітки отримують бали та переміщують фішки по ігровому полю вперед, неправильні відповіді фіксуються. По завершенню гри підраховується кількість набраних балів кожної з пари і визначається переможець, а ведучий має озвучити ті слова та словосполучення, з якими діти не справились, пояснити їх значення та надати актуальну інформацію щодо соціально негативних явищ, їх причин, проявів та профілактики.

На даний час спеціалістами Благодійної організації «Харківський благодійний фонд «Благо» було розроблено такі інтерактивні методи соціально-педагогічної роботи з підлітками групи-ризик як профілактичний квест «Я відповідальний за своє здоров'я» (2016 р.) [8] та профілактична настільна гра «Наркотики? Не моя тема!» (розроблена у 2017 р. сумісно з викладачами кафедри соціальної педагогіки Харківської державної академії культури).

Профілаткичний квест (від англ. quest – пошук), як інтерактивний інструмент, розроблено для фахівців, які працюють з підлітками у віці від 14 до 19 років, з метою розширення знань підлітків щодо соціально-небезпечних хвороб, формування уміння й навички використання отриманих знань при прийнятті самостійних рішень. Профілаткичний квест організовується та проводиться у чотири етапи: 1) підготовчий (визначення дати та місця проведення квесту, складання списків учасників та підготовка реквізиту); 2) організаційний (вітання квесторів, ознайомлення з правилами гри, презентація команд, отримання маршрутних листів, знайомство з модераторами); 3) основний (виконання завдань на кожній із станцій, за кожне успішно виконане завдання отримують підказку (пазл) та складають їх в єдине ціле – здійснюють пошук знаходження «Ключового предмету»); 4) заключний (відбувається підрахунок балів, підведення підсумків та нагородження команд).

Під час реалізації основного етапу команди мають відповідно до отриманих маршрутних листів прямувати по 6 станціям та виконувати завдання: 1) «Квітка-семицвітка» – команді пропонується 7 карточок, кожна з якої визначає окремий блок запитань стосовно поведінки, яка може призвести до погіршення стану здоров'я; 2) «Я знаю, а ти?» – квестери мають відповісти на питання кросворду; 3) «Причини та наслідки» – учасники визначають та аналізують причини й наслідки вживання ПАР; 4) «Правовий поєдинок» – команди мають на прикладі дитячих казок ознайомитись з загальними порушеннями прав дитини; 5) «Місто здоров'я – місто мрії» – дана станція передбачає зображення соціального плакат; 6) «Спортивна» – команді пропонується позмагатися в спортивних іграх та конкурсах.

Таким чином, упровадження квесту у соціально-педагогічну роботу з дітьми групи-ризик дозволяє: викликати інтерес до визначеної теми; виявити приховані якості підлітків та потенційних лідерів; розвинути навички працювати у команді; активізувати сприйняття матеріалу засобами наочності.

Профілаткична гра «Наркотики? Не моя тема!» має на меті формування навичок та роз-

витку умінь прийняття рішень і здійснення вибору на користь здорового способу життя. Дана мета конкретизована у таких завданнях: покращити рівень знань, уявлень та розуміння щодо соціально-небезпечних захворювань; сприяти усвідомленню проблем ризикованої поведінки та її наслідків для здоров'я людини; обговорити важливі та суперечливі питання щодо вживання ПАР як один з найнебезпечніших факторів негативного впливу на життя та здоров'я особистості.

Кожен гравець обирає фішку та картку з історією підлітка, який вживає наркотичні речовини, отримуючи 100 одиниць життєвого ресурсу, який з кожним кроком пересування по ігровому полі зменшується або збільшується в залежності від того на яку клітинку потрапляє гравець. Для того, щоб гра стала методом профілактики, важливо обговорювати кожний крок гравця з метою усвідомлення негативного впливу наркотичних речовин на розвиток особистості, що може призвести до деградації, різноманітних хвороб і, навіть, смерті. По завершенню гри, коли кожний з гравців дійде до фінішу, необхідно оголосити кількість балів, які залишилися у персонажів та обговорити можливі способи збереження або покращення здоров'я.

Висновки і пропозиції. Таким чином, застосування інтерактивних методів у соціально-педагогічній роботі з підлітками групи-ризик у контексті профілактики соціально-небезпечних хвороб, сприяють практичному засвоєнню навичок безпечної життєдіяльності та формують мотивацію щодо дотримання здорового способу життя. Саме в процесі гри діти вчаться розробляти алгоритм дій, шукають шляхи вирішення ситуацій, створюють модель успішної поведінки, отримуючи безцінний досвід, що стане підґрунтям у власному житті.

Наданий час в Україні існує досвід розробки й застосування інтерактивних методів недержавними організаціями у соціально-педагогічній роботі з підлітками. Проте, залишається актуальним дослідження впровадження інтерактивних методів роботи у державних закладах, які забезпечують захист прав і свобод дітей, зокрема, право дітей на безкоштовне отримання освіти та реалізацію потенціалу, сприяють процесу самореалізації неповнолітніх.

Список літератури:

1. Активні методи просвітницької діяльності у профілактиці ВІЛ/СНІДу та ризикованої поведінки: посіб. для спец. приймальників-розподільників, притулків для неповнолітніх та виховних колоній / За заг. ред.: Р.Х. Вайноли, Т.Л. Лях. – К.: ТОВ «ДКБ «РОТЕКС», 2007. – 190 с.
2. Варбан М.Ю. Групи ризику та ризикована поведінка / М.Ю. Варбан // Молодь України у дзеркалі соціології / заг. ред.: О.М. Балакірева, О.О. Яременко. – К.: Укр. ін-т соц. дослідж., 2001. – 210 с.
3. Маршрут безпеки : посіб. для фасилітаторів / за ред. В. Гультай. – К., 2011. – 96 с.
4. Настільні ігри [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.volunteer.kiev.ua/pages/151-nastln_gri.
5. Подростки групп риска к инфицированию ВИЧ : кн. для тренера : учеб.-метод. пособие / под общ. ред. Т.В. Журавель. – К.: ПЦ «Фолинт», 2012. – 252 с.
6. Савчин М.В. Вікова психологія : навч. посіб. / Л.П. Василенко, М.В. Савчин. – К.: Академвидав, 2005. – 360 с.
7. Сосюра М.О. Формування соціальної суб'єктності неповнолітніх у Центрах реабілітації : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 / Сосюра Марина Олександрівна. – Х., 2017. – 235 с.
8. Сосюра М.О. Методичні рекомендації з підготовки та проведення профілаткичного квесту / К.М. Переполкіна, М.О. Сосюра. – Х.: «Радуга», 2016. – 32 с.

Сосюра М.А.

Харьковская государственная академия культуры

ИНТЕРАКТИВНЫЕ МЕТОДЫ СОЦИАЛЬНОЙ РАБОТЫ С ПОДРОСТКАМИ ГРУППЫ-РИСКА В КОНТЕКСТЕ ПРОФИЛАКТИКИ СОЦИАЛЬНО-ОПАСНЫХ БОЛЕЗНЕЙ

Аннотация

В статье рассматриваются понятия «рискованное поведение», «дети группы-риска» и «интерактивные методы». Определена проблема формирования здорового образа жизни среди подростков группы-риска. Охарактеризованы особенности подросткового возраста и суть рискованного поведения. В представленной статье раскрыто содержание интерактивных профилактических методов. Обоснована целесообразность использования интерактивных методов в социально-педагогической работе с подростками группы-риска в контексте профилактики социально-опасных болезней.

Ключевые слова: подростки, дети группы-риска, профилактика, игра, интерактивные методы, квест.

Sosiura M.O.

Kharkiv State Academy of Culture

INTERACTIVE METHODS OF SOCIAL AND PEDAGOGICAL WORK WITH TEENAGERS OF RISK GROUP IN THE CONTEXT OF PREVENTION OF SOCIALLY DANGEROUS DISEASES

Summary

The article deals with the concepts of "risk-taking behavior", "children of the risk group" and "interactive methods". The problem of forming a healthy lifestyle among teenagers of the risk group is determined. The features of adolescence and the essence of risk-taking behavior are characterized. The content of interactive preventive methods is revealed in the article. The feasibility of using interactive methods in social-pedagogical work with teenagers of risk group in the context of prevention of socially dangerous diseases is substantiated.

Keywords: teenagers, children of risk group, prevention, game, interactive methods, quest.